

Nyt fra Sprognævnet

1986 · 2/juni

Et supplement til Ordbog over det danske Sprog

Er De udkørt kl. 3? Medova te ta'r trætheden. Sådan reklamerer et velkendt te-firma. Når trætheden er forsvundet, antager det pågældende firma, at tedrikkeren kan løse følgende gåde:

- Smumme 1) Vandtrug til får.
2) Rester efter smørkæring.
3) Spise med velbehag.

I hvert fald er den flap, som skal forhindre snoren på tebrevene i at forsvinde i koppen, udstyret med gåder af denne art, hvor én af de tre betydninger er den rigtige. Den ikke-tedrikkende læser kender formentlig også gådetyper, fx fra Otto Leisners i sin tid populære fjernsynsserie Fup eller Fakta.

Om tedrikkeren finder frem til den rigtige løsning, må nærmest bero på en tilfældighed, idet de gådefulde ord i reglen er sjældne (forældede eller dialektale) gloser, som for længst er forsvundet ud af det danske sprog.

Væsentligt i denne sammenhæng er, at gådeforfatteren har fundet ordet og den rigtige betydning, i tilfældet *smumme* betydning 3, i den store danske ordbog, Ordbog over det danske Sprog (forkortet ODS).

ODS – storværk, men ujævnt

ODS er en ordbog over dansk rigssprog fra ca. 1700 til nutiden, dvs. til redaktionstidspunktet. Værket består af 28 bind og er udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab i årene fra 1919 til 1956. Om denne, Danmarks store modersmålsordbog, hedder det i en kulturministeriel betænkning fra 1982, »at ODS er et storværk, et i både praktisk og

videnskabelig henseende uvurderligt hjælpemiddel«. Heri kan nok ingen være uenig. Ikke desto mindre er der vist almindelig enighed om, at ODS i flere henseender er et ujævnt værk.

En af ujævnhederne skyldes, at redaktions- og udgivelsesarbejdet kom til at strække sig over mere end 35 år. Selv om der i virkeligheden er tale om et imponerende udgivelsestempo, så ligger det i sagens natur, at den sprogtilstand, der beskrives som nutidssprog i de første bind, på væsentlige punkter er anderledes end den, der beskrives som nutidssprog i de sidste bind; »mellem første og sidste bind af ODS ligger bl.a. en verdenskrig, en kraftig social og teknisk udvikling og en betydelig udbygning af det internationale samkvem, alt sammen faktorer, der har sat sig sproglige spor« (Poul Lindegård Hjorth: Vejledning i brug af Ordbog over det danske Sprog, 1970, s. 22).

En anden ujævnhed skyldes, at de første bind bygger på et (for) spinkelt materiale, mens til gengæld de sidste bind – trods rigeligt materiale – af bevillingsmæssige årsager er mere komprimerede og kortfattede, end rimeligt er.

Flere kritikpunkter kunne nævnes. Bl.a. kan spørgsmålet om, hvilke ord der bør medtages i en ordbog, og hvilke ord der kan undværes, altid diskuteres. Når det eksempelvis gælder fremmedord, er der i dag givetvis bred enighed om, at ODS i alt for høj grad har været tilbageholdende over for fremmedordene.

Revision eller supplement?

Trods forskellige ujævnheder og diverse svagheder består storværket, og det er i årenes løb udsendt i flere fotografiske optryk.

Som det fremgår af det ovenfor nævnte, kunne ODS imidlertid fortjene at udkomme i en ny, revideret udgave, men det er en større opgave end nogen bevilligende myndighed tilsyneladende tør binde an med. Den næstbedste løsning – et supplement til ODS (forkortet ODS-Suppl.) – går dog også an, og med støtte fra såvel Kulturministeriet som Carlsbergfondet har Det danske Sprog- og Litteraturselskab for år tilbage igangsat arbejdet med at tilvejebringe en række supplementsbind til ODS. Der er endnu ikke udsendt nogen supplementsbind, men der stiles mod 6 bind af samme størrelse som bindene i ODS.

Selv om et supplement altid må betegnes som en nødløsning, så er det bedre end ingenting. Desuden er det af ikke ringe betydning, at opgaven i nogen grad kan begrænses, idet man i et supplement ikke nødvendigvis behøver at tage stilling til alle hovedværkets oplysninger. Visse typer af oplysninger kan ukommenteret blive stående, til trods for at de måske ikke, set med nutidige øjne, er fuldt tilfredsstillende eller dækkende. Fx har man – bl.a. af hensyn til overkommeligheden – valgt at lade være med at revidere udtaleoplysninger i ODS-Suppl., vel vidende at ODS' udtaleangivelser på flere punkter er misvisende og utilstrækkelige. At den danske ordbogsbestand formentlig inden for de nærmeste år vil blive udvidet med en udtaleordbog, har naturligvis også spillet en rolle for denne stillingtagen.

Der stiles som nævnt mod 6 supplementsbind af ODS-størrelse, indeholdende dels nye ordartikler, dels rettelser og tilføjelser til ODS-artikler. Det er værd at gøre opmærksom på, at målet med det igangværende arbejde ikke er en videreføring af ODS, men et forsøg på at rette op på de ujævnheder og svagheder, som findes i ODS. Den sprogperiode, som bliver genstand for beskrivelse i de nye supplementsbind, slutter altså i midten af 50'erne. Det betyder, at ord, ordforbindelser, betydninger osv., som først dukker op i slutningen af 50'erne eller senere, ikke vil blive medtaget i ODS-Suppl. Hvad dette sprogstof angår, kan der henvises til *Nye ord i dansk 1955–75* (Dansk Sprognævns skrifter 11, 1984), hvis redaktør, Pia Riber Petersen, supplementsredaktionen har haft et nært samarbejde med.

Nye gamle ord m.m.

Blandt de nye artikler i ODS-Suppl. kan følgende ordtyper fremhæves: ældre såvel som yngre fremmedord, nyere sammensætninger og andre nydannelser. Med året for den tidligst kendte forekomst angivet i en parentes drejer det sig om fremmedord som *eternit* (1918), *ficus* (1950), *kollaboratør* (1945), *offday* (1954), *penetrere* (ca. 1700), *prognose* (ca. 1820), *quilting* (1940) og *virus* (1890). Af sammensætninger drejer det sig om ord som *dagmarkors* (1863), *dameblad* (1928), *elastikbælte* (1926), *facadegrund* (1926), *fastmaske* (1918), *fotohjørne* (1921), *glidesøm* (1933) og *hentehår* (1934). Endelig drejer det sig om nydannelser som *fatter* (1935), der bruges om en 'juvelérarbejder, der er be-

skæftiget med indfatning af ædelstene', *fikumdik* (1929) med betydningen 'fiks-fakseri, lumskeri', *findepåsom* (1934), *hygsom* (1942) og navneordet *hys* (1908), der oftest forekommer i forbindelsen *have sit hys* (dvs. besvær) *med*.

De rettelser og tilføjelser til ODS-artikler, som kommer til at optræde i ODS-Suppl., er af højst forskellig art. Der kan være tale om rettelse af trykfejl, korrektion af redaktionelle oplysninger (vedrørende ordets bøjning, dets historie, brugsområde m.v.), tilføjelse af yderligere citatmateriale, oplysning om nye betydninger osv. Et eksempel til illustration er ordet *ferskenhud*, der ifølge ODS er en 'betegnelse for et slags lådent uldstof'; som belæg på dette anføres et citat fra Dagens Nyheder 1913. Hertil kan ODS-Suppl. føje et citat fra en bog om tekstiler fra 1953: »Imiteret fløjel .. betegnes imiteret ruskind eller duvetine; andre navne er vaskefløjel, ferskenhud og abehud« samt en oplysning om, at stoffbetegnelsen *ferskenhud* er dannet efter det franske *peau de pêche*. Desuden medtages der, som en ny betydning, eksempler på *ferskenhud* brugt om ansigtshud.

1 million citater

Ligesom det er tilfældet i ODS, vil der altså i ODS-Suppl. forekomme litteraturcitater eller litteraturhenvisninger til dokumentation for betydningsforklaringerne, ordenes brugsområde, deres stilværdi m.v. På nuværende tidspunkt, hvor indsamlingen praktisk talt er afsluttet, består supplementssamlingen af ca. 1 million citatsedler. Der er med andre ord tale om en citatsamling af nogen-

lunde samme størrelsesorden som den, Dansk Sprognævn råder over for tiden efter 1955. De to institutioner, Supplement til Ordbog over det danske Sprog og Dansk Sprognævn, har vidt forskellige arbejdsopgaver, men når det gælder samlinger af citatmateriale, kompletterer de to i væsentlig grad hinanden.

Det er ikke vanskeligt at forestille sig nogle kritiske røster, som vil hævde, at en supplementsordbog af den hér beskrevne karakter fortrinsvis har betydning for fagfolk og andre specielt interesserede. Om disse tænkte kritikere har ret eller uret, kan diskuteres. Det siger sig selv, at ODS-Suppl. ikke bliver et selvstændigt værk i traditionel forstand. Strukturen i ODS er i flere henseender bestemmende for ODS-Suppl., og supplementets tekst må hyppigt sammenholdes med ODS' for at give den rette mening. Dette burde naturligvis ikke volde problemer, men selv om man i supplementet tilstræber en letlæselig tekst, vil brugernes tålmodighed nok af og til blive sat på prøve. Til gengæld er størsteparten af det sprogstof, der stilles til rådighed for brugerne i ODS-Suppl., hverken perifert eller uvæsentligt. Er det pågældende sprogstof ikke i enhver henseende dagsaktuelt, så er det i al fald både historisk og kulturhistorisk interessant. Og de mindre ordbøger kan ikke klare sig uden de store: Via større ordbogsarbejder, der bygger på et autentisk og fyldigt citatmateriale, får mange ord, ordforbindelser og ordbetydninger indpas i de mindre og for os alle uundværlige ordbøger. Fx havde Nudansk Ordbog næppe eksisteret i dag, hvis den ikke havde kunnet bygge på ODS' 28 bind.

Supplement til Ordbog over det danske Sprog har gennemgående haft trange kår. Det har det for så vidt stadig, men der er også lyspunkter at se. Redaktionen er for nylig flyttet til lyse og velegnede lokaler på Københavns Universitet Amager, og med indførelse af ny teknik også på ordbogsområdet er der håb om og udsigt til, at en del af redaktionens anstrengelser snart kan præsenteres for en større offentlighed.

Bente Holmberg

f. 1945, ordbogsredaktør ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

NYE ORD

Ikke en kinamands chance

I Nyt fra Sprognævnet, 1985, nr. 4, var udtrykket *ikke en kinamands chance* nævnt i rubrikken Nye ord. Men det viser sig at udtrykket slet ikke er nyt.

Anders And 1952

Vi har fået brev fra to læsere; den ene kendte udtrykket fra sin soldatertid i 1971, hvor hans næstkommanderendes yndlingsudtryk var »ikke en skævojjet kinamands chance for . . .«.

Fra en anden læser, Eskil Irminger, Nykøbing Falster, har vi fået en tilbagedatering af udtrykket som er ganske betragtelig, nemlig helt tilbage til november 1952. Eskil Irminger vedlagde

fotokopier af sider fra Anders And-blade fra november og december 1952, hvor Anders And bruger udtrykket.

Esquil Irminger nævner for os at han også mener at Dan Turèll har brugt udtrykket, og det bekræftes af en artikel af Dan Turèll i Politiken 7.3.86, hvor han skriver: »Filmens folk får – som vi sagde i min skoletid – ikke en kinamands chance.« Dan Turèll er født i 1946, så det passer fint med dateringen.

Det kan virke tankevækkende at et tilsyneladende nyt udtryk kan føres så langt tilbage, men det er nu noget der sker. Det er sjældent at man kan finde det præcise sted hvor et ord eller udtryk er brugt første gang, og når man arbejder med nye ord er noget af opgaven at sikre sig at ordet ikke er ældre. Men det lykkes altså ikke altid.

Der er hjælpemidler til det arbejde. Man slår op i de gængse ordbøger i alle de tidligere udgaver og ser også efter i

leksikoner. For et udtryk som *ikke en kinamands chance* er det naturligt at checke efter i bøger og ordbøger om slang.

Men vigtigst er dog ordsamlingerne til Supplementet til Ordbog over det danske Sprog (som er omtalt her i bladet af Bente Holmberg). Men ingen af stederne hvor jeg har søgt har udtrykket været nævnt. Tilsyneladende har ingen ordbogsredaktører eller ordindsamlere bemærket udtrykket.

Grunden til det er jo nok at udtrykket især hører hjemme i mundtligt sprog, ikke mindst i 50'ernes – og i hvert fald ikke i den type skriftsprog som ordindsamlere traditionelt har som deres vigtigste kilde. Både Ordbog over det danske Sprog og Supplementets primære kilde er litteraturen med stort L, ikke Anders And-blade eller mundtligt sprog. Og selv om udtrykket har været brugt i 50'erne, er det i hvert fald gået ad glemme for så at dukke op på ny her i 80'erne.

Endnu ældre end fra 1952?

Oversætteren af Anders And & Co. fra bladet startede i 1949 til omkring 1980, var Sonja Rindom. Hun har oplyst at hun kendte udtrykket meget længere tilbage end da hun brugte det i 1952, og hun mente heller ikke at der i den amerikanske udgave blev brugt udtrykket *Chinaman's chance*. Det var ellers det udtryk som jeg antog var forlæggert for det danske udtryk som blev beskrevet i forrige nummer af Nyt fra Sprognævnet.

Af Gutenberghus-gruppen har jeg fået en kopi af den amerikanske udgave af

Anders And & Co., november 1952
© Walt Disney Productions

Anders And & Co., december 1952

© *Walt Disney Productions*

den Anders And-historie der blev bragt i det danske blad i november 1952. Og det er ganske rigtigt at udtrykket ikke bruges – der står: **BUT I'M WARNING YOU THAT YOU HAVEN'T A CHANCE**. Sonja Rindom har altså omsat de fremhævede typer til det forstærkende udtryk *ikke en kinamands chance*.

Udtrykket er altså sikkert ældre end fra 1952, og hvis der er læsere der har skriftlige eksempler på udtrykket før 1952, vil jeg være glad for at høre om det.

Pia Riber Petersen

f. 1946, amanuensis i Dansk Sprognævn

BØGER M.M.

Godt nyt om juristdansk

For et halvt års tid siden henvendte en udlænding sig i Københavns Retshjælp, sagde han var tolk og lagde så et retsligt dokument på bordet hvor der stod et udtryk han ikke kunne klare. Udtrykket var: *nedlægge påstand* (dvs. *kræve*).

Dette er kun et af de udtryk som gørdomstoldokumenter svære at forstå – også for danske. Derfor er det glædeligt at jurister nu er gået i gang med at undersøge om der ikke kan gøres noget for at gøre sproget i disse dokumenter enklere. Når det gælder sproget i love, bekendtgørelser og andre retsfor skrifter, findes der en vejledning som Justitsministeriet offentliggjorde i 1969, og i 1972 anbefalede Statsministeriet at bruge vejledningen også i statsforvaltningens korrespondance med borgerne.

Sproget er dommerens vigtigste værktøj

Nu har en universitetslærer, lektor lic.jur. *Peter Blume*, taget grundigt fat på domssproget, foreløbig dog kun sproget i præmisser til højesteretsdomme. Det sker i en artikel i *Ugeskrift for Retsvæsen*, 1985, afd. B, s. 313–20. Artiklen hedder: *Dommens sprog*.

Blume er muligvis blevet inspireret til at skrive artiklen af et lille skrift som er udarbejdet af en arbejdsgruppe i Svea hovrätt (dvs. en af de svenske landsretter) og udgivet i 1984: *Språket i domar och beslut* (59 sider). Han fremhæver at sproget er dommerens vigtigste værktøj og at det derfor er så vigtigt at vurdere

om sproget bliver brugt fornuftigt. Dommerne bør være opmærksomme på at en dom har flere adressater, først og fremmest parterne i retssagen, så at dommeren ikke kun skriver til andre jurister.

Blume indrømmer at visse fagudtryk ikke kan undværes. Det skyldes at de er præcisere end mange af almensprogets ord. Et hovedargument mod kritik af det juridiske sprog er da også traditionelt at sproget skal være præcist, men Blume finder at der i det hele er »grund til at fremhæve, at man skal være varsom med at stille overdrevne krav til præcision, når det tages i betragtning, at sprogets almindelige flertydighed medfører, at fuldstændig præcision aldrig vil kunne opnås«. Og han fortsætter: »Et umuligt krav om præcision kan let føre til, at teksten i virkeligheden bliver mindre forståelig, end den ellers ville have været. Der er derfor i almindelighed grund til at prioritere forståelighed fremfor præcision«. Blume nævner at der bør stilles særlige krav til forståeligheden i straffesager, hvor den dømtes »sproglige forudsætninger ofte ikke vil være særlig store, og hvor afgørelsen har direkte personlige konsekvenser« for ham.

Kortere sætninger

Hvad Blume fremfor alt angriber i domssproget er periodestilen, anvendelsen af meget lange sætninger. Her støtter han sig til en udbredt metode til at måle en teksts sværhedsgrad: den at fastslå tekstens lixtal (lix = læsbarhedsindeks). Han giver nogle interessante eksempler på hvordan domspræmisser kan omformuleres så lixtallet bliver lavere, og han

fremhæver at både »for jurister og lægfolk ville kortere sætninger være en fordel«. Han mener endda at der af og til er sætninger som helt kan undværes. I en højesteretsdom hedder det: »Således som sagen foreligger oplyst for højesteret, findes det at måtte lægges til grund, at det i juni 1979 fortsat stod som en mulighed at rekonstruere .. virksomheden ..«. Blume mener at man kunne have skrevet: »I juni 1979 var det stadig muligt at rekonstruere .. virksomheden«, da formuleringen »som sagen foreligger oplyst for højesteret, findes det at måtte lægges til grund« er overflødig, for »På hvilket andet grundlag skulle retten monstro træffe sin afgørelse?«.

Blume råder også til at bruge aktiv i stedet for passiv i mange tilfælde, da det jo trods alt er mennesker der træffer afgørelserne, og selv om dommerne ikke handler som privatpersoner men som repræsentanter for retssystemet, er det ikke nødvendigt at understrege dette forhold ved at bruge passiv.

Blume slutter med at man kunne forestille sig at undervisning i forståelig skriftlig udformning indgik i jurastudiet, men han foretrækker at en sådan undervisning indgår i dommeres efteruddannelse.

Krav i stedet for påstand

En indgående stillingtagen til Peter Blumes artikel står i Ugeskrift for Retsvæsen, 1985, afd. B, s. 345–51: Domsproget – et svensk reformforslag og en dansk kritik. Forfatteren er pensioneret højesteretsdommer *P. Spleth*.

Også han nævner at der er fagord som næppe kan undgås, fx *domsforhandling*, *påberåbe sig*. Han konstaterer at et

ord som *påstand* brugt i den særlige juridiske betydning 'krav' ikke forstås af lægmand, og at han i en enkelt dom har set *krævet* brugt i stedet for *nedlagt påstand om* (eller *påstået*). Spleth mener at formuleringen *det påståevnte beløb* uden skade kan undværes (evt. erstattes af *det beløb som sagsøgeren har krævet*). Man kunne tænke sig at føre Spleths tanke videre og foreslå at man brugte det let forståelige ord *krav* i stedet for *påstand*.

Spleth kommer også ind på en gængs formulering i domme i en ankeinstans: »Af de i dommen anførte grunde vil dommen være at stadfæste« og foreslår at lade sætningen ende med »stadfæster landsretten dommen«.

Spleth mener at selve overskriften over en doms konklusion, »Thi kendes for ret«, »har en så så fast praksis bag sig og er så kendt, at der næppe er grund til at røre ved den«. Men mon den dog ikke kunne moderniseres? Ordet *thi* er jo her brugt i en betydning som er forældet. Hvorfor ikke »Derfor dømmes« eller i aktiv: »Derfor dømmer landsretten«?

Heller ikke brugen af *bør* i formuleringer som *sagsøgte bør betale* . . . mener Spleth der kan indvendes noget imod. Men i almensproget indebærer *bør* jo en kun moralsk forpligtelse, så hvorfor dog ikke *sagsøgte skal betale* . . . ? Betalingspligten kan jo gennemtvinges ved hjælp af fogedretten (kongens foged).

Den gammeldags udtryksmåde *Dommen bør ved magt at stande* (ikke engang . . . *stå ved magt!*), finder Spleth at man uden skade kan erstatte af *Dommen stadfæstes*.

Ministeriebrev

Et tredje vidnesbyrd om at der er ved at ske noget i dansk juristsprog er kontorchef (i Undervisningsministeriet) *Ida Dybdals* bidrag i bogen *Sproglige kløfter*, Modersmål-Selskabets Årbog 1985, s. 72–78. Hendes bidrag har titlen *Ministeriet og borgeren*.

Hun fastslår at det officielle sprog har forandret sig og er ved at forandre sig, da der bl.a. i ministerierne er mange der søger at forenkle brevene uden dog at kaste enhver form for stil over bord.

Ja, der står *brevene*. *Ida Dybdal* oplyser nemlig at det er ved at blive mere almindeligt også i ministerier at kalde deres egne svar til borgerne for *breve*: »Det mere formelle, lidt strenge og fremmede »skrivelse« lægger afstand, det gør »brev« ikke. Denne tilsyneladende lille ting kan være med til at gøre kløften mellem administrationen og borgeren mindre«. Det svarer helt til hvad *Mag. Stygotius* (= *Erik Hansen*) skrev i *Information* 17.1.1969: »når man skriver *såfremt*, så betyder det præcis det samme som *hvis* . . . Men *såfremt* angiver tonen: dette er noget alvorligt, autoritært og upersonligt, tro endelig ikke vi skal have det hyggeligt. Ordet skal skabe afstand«.

Også ordet *skal* kan ofte undværes, da det efter *Ida Dybdals* mening alene bidrager til at lægge afstand. Det gælder i øvrigt også domssproget, fx i en indledning som »Landsretten skal udtale:«. Hvem har pålagt landsretten den pligt? Hvorfor ikke bare »Landsretten finder:«?

Det er også glædeligt at høre at det nu forekommer at et ministerium skriver *desværre*.

Ida Dybdal konstaterer at der for mange medarbejdere i et ministerium skal en bevidst omstilling til, men at pointen i øvrigt må »være, at de ældre i gårde fra starten prøver at få de yngre til i stedet at skrive mere moderne og enkelt. Og at de ældre i hver fald ikke hindrer de unge i at bevæge sig uden for de gamle traditioner. Efterhånden vil det blive tradition at skrive enkelt, let at læse og forstå«.

Til sidst en idé som man ifølge Ida Dybdal er kommet ind på i ministeriebrevne: at komme med afgørelsen straks i begyndelsen af brevet. Man har hidtil fulgt mønstret fra domme: først præmisserne, så konklusionen, domsslutningen. Kunne man ikke tænke sig at en dom også først gav konklusionen (fx »Sagsøgte skal . . .«) og så kom med begrundelsen?

Arne Hamburger

f. 1921, amanuensis i Dansk Sprognævn

NAVNE

I Nyt fra Sprognævnet, 1985, nr. 4, skrev Eva Villarsen Meldgaard om danskernes »to efternavne«, først og fremmest om de problemer der er i forbindelse med den udbredte brug af mellemnavne. Artiklen nedenfor drejer sig især om de egentlige efternavne og om de regler der gælder i forbindelse med ægteskab og børns fødsel.

Efternavne og ligestilling Om personnavneloven af 1981

Man har kaldt den nye lov om personnavne af 1981 (der trådte i kraft d. 1. april 1982) for revolutionerende. Det er dog et spørgsmål, om ikke personnavneloven af 1961, som den nye lov har afløst, var mere revolutionerende, for 1961-loven var den første navnelov i Danmarks historie, der både lovgav om fornavne, mellemnavne og efternavne. Men jeg vil lade den nye lov eller rettere lovgiverne tale for sig selv. I Justitsministeriets bemærkninger til lovforslaget fra 1980 siges der blandt andet: »*Hensigten med det foreliggende lovforslag er først og fremmest at skabe navneretlig ligestilling mellem mænd og kvinder og mellem børn i og uden for ægteskab.* Endvidere foreslås ændringer af enkelte andre bestemmelser, som i praksis har givet anledning til problemer, samt nogle administrative forenklinger vedrørende behandlingen af sager om navneforandring. *I øvrigt tilsigter lovforslaget*

ikke at ændre det gældende navneretlige system. Da de foreslåede lovændringer berører hovedparten af navnelovens bestemmelser, har justitsministeriet imidlertid fundet det mest hensigtsmæssigt at udarbejde en ny lov om personnavne« (udhævelserne er i hele artiklen mine egne).

Ægtefællers efternavn

Det nye eller »revolutionære«, om man vil, ligger altså i den første sætning: ligestilling mellem mænd og kvinder og mellem børn i og uden for ægteskab. Da ægteskabet endnu i vore dage som regel kommer før børnene, vil jeg først kommentere den nye lovs § 4 om ægtefællers efternavne.

Ifølge 1961-loven fik hustruen ved indgåelse af ægteskab mandens efternavn, hvis hun ikke forinden havde afgivet erklæring om, at hun ønskede fortsat at bære det navn, hun bar før ægteskabet. I 1981-loven hedder det: »Ønsker ægtefæller samme efternavn, kan den ene ægtefælle ved anmeldelse til vielsemyndigheden med den anden ægtefælles samtykke antage dennes efternavn, medmindre det er erhvervet på grundlag af ægteskab«. Frk. *Berg* og hr. *Dahl* kan altså, hvis de ønsker fælles efternavn, når de gifter sig, enten blive hr. og fru *Berg* eller hr. og fru *Dahl* (medmindre hr. *Dahl* har fået sit *Dahl* i et tidligere ægteskab).

1961-loven betragtede altså manden som familiens hovedperson. Hustruen fik automatisk ægtemandens navn, og børnene fik faderens navn. Denne indstilling harmonerer dårligt med 1980'ernes ideer om ligestilling mellem mænd og kvinder. At en kvinde ønsker at beva-

re sit eget efternavn, når hun gifter sig, bør ikke i navneloven betragtes som en afvigelse fra det normale. Efter 1961-loven skulle kvinden tage et initiativ, hvis hun ønskede at *beholde* sit eget efternavn, efter 1981-loven skal kvinden – eller manden – tage et initiativ, dersom de ønsker *fælles* efternavn. Selve efternavnets karakter var også forskellig for mand og kvinde i 1961-loven. Hustruen fik kun ægtemandens efternavn som *giftenavn* og kunne ikke overføre det til en ny ægtefælle. Men ægtemanden kunne få navnebevis på hustruens efternavn. Han fik det i så fald som *slægtsnavn* og kunne videreføre det til en ny ægtefælle og nye børn.

Efter 1981-loven kan både mand og hustru kun få den anden parts efternavn som *giftenavn*. De kan altså ikke videreføre det til en ny ægtefælle – men vel at mærke godt nok til børn i et nyt ægteskab. Med den sidste mulighed for øje er det derfor ret og rimeligt, at man kun kan antage sin ægtefælles efternavn med dennes samtykke.

Børns efternavn

Kommer der børn i ægteskabet, fik de ifølge 1961-loven faderens efternavn, hvad enten faderen og moderen havde fælles efternavn eller ej. Så enkelt er det ikke altid efter 1981-loven. Ifølge § 1 får barnet ved fødslen forældrenes efternavn, hvis de har samme efternavn. Men har forældrene *ikke* samme efternavn, kan de eller den, der har forældremyndigheden, vælge, om barnet skal have det efternavn, *faderen eller moderen bar ved barnets fødsel*. Hvis dette navn er erhvervet på grundlag af et tidligere ægteskab – altså et *giftenavn* – kan man i ste-

det vælge et navn, som én af forældrene senest har båret, og som ikke er erhvervet på grundlag af ægteskab. Det er næsten kun til at forstå, hvis man illustrerer det med et eksempel: Er forældrene født henholdsvis *Hansen* og *Jensen*, og har de i tidligere ægteskaber fået giftenavne *Skov* og *Bjerre*, som de stadig bærer i deres nuværende ægteskab, kan de give deres fælles barn ét af følgende fire efternavne: *Hansen*, *Jensen*, *Skov* eller *Bjerre*. Men ikke nok med det. Får fru *Skov* og hr. *Bjerre* flere børn sammen, kan de faktisk give disse helsøskende forskellige efternavne, f.eks. (*Anne*) *Jensen*, (*Birthe*) *Hansen*, (*Christian*) *Skov* og (*Peter*) *Bjerre*. Denne mulighed, der ikke eksisterer i de nyeste norske og svenske navnelove, har fået lovens modstandere til at råbe vagt i gevær, længe før loven blev vedtaget. Men spørgsmålet er, om faren virkelig er så stor. Fremtidens arkivarer af alle afskygninger skal nok finde frem til os alligevel via vores personnummer. Og al logik taler for, at forældre beslutter sig for enten *Skov* eller *Bjerre* til alle deres børn eller en kombination, *Skov Bjerre* eller *Bjerre Skov*, der tilgodeser begge forældrene.

Barnet er altså ikke som efter 1961-loven født med et efternavn, hvis forældrene har hvert sit efternavn. Men senest seks måneder efter barnets fødsel skal forældrene anmelde til myndighederne, hvilket efternavn de ønsker barnet skal bære. Gør de ikke det, får barnet automatisk det efternavn, *moderen* bærer ved barnets fødsel. Da det imidlertid medfører bødestraf ikke inden seks måneder efter barnets fødsel at anmelde barnets *fornavn* eller fornavne til mini-

sterialbogen (kirkebogen), vil forældre i ægteskab normalt på dette tidspunkt også have bestemt sig for barnets efternavn, så denne »tilbagefaldsregel« eller »tvangsnavngivning« vil sjældent blive brugt.

Børn født uden for ægteskab får både efter 1961-loven og 1981-loven moderens efternavn, men kan, hvis faderskabet er fastslået, ved henvendelse til ministerialbogen få faderens efternavn. For børn født uden for ægteskab må moderens navn nødvendigvis anvendes som »tilbagefaldsregel«, da faderskabet ikke altid er fastslået, inden seks månedersfristen er udløbet. Valget af moderens efternavn som tilbagefaldsregel er altså af født af ønsket om at stille børn født i og uden for ægteskab lige. En ugift mor behøver overhovedet ikke at foretage særskilt anmeldelse af barnets efternavn. Således ligestilles også ugifte og gifte kvinder.

Hvem får hvis efternavn?

Loven har nu været i kraft i lidt over 4 år. Et absolut ustatistisk rundspørge hos et giftkontor i en stor københavnsk omegnskommune og blandt to præster og to kordegne gav til resultat, at langt de fleste kvinder ved indgåelse af ægteskab stadig antager ægtemandens efternavn. Men har *han* et meget almindeligt efternavn og *hun* et mere særpræget, ses det dog ikke sjældent, at ægtemanden antager hustruens efternavn. Man har også eksempler på, at hustruen vælger at beholde sit eget efternavn, men efter ganske få måneders ægteskab alligevel antager ægtemandens efternavn »af praktiske grunde«. Men kvindefrigørelsen har dog sat sine spor. I de tilfælde, hvor

hustruen antager ægtemandens efternavn, er det blevet mere almindeligt end tidligere, at kvinden beholder sit eget efternavn som mellemnavn. Og det er heller ikke usædvanligt, at kvinder, som bærer ægtemandens efternavn, senere under ægteskabet genantager deres eget efternavn.

Om børnenes efternavn, dersom forældrene har hvert sit efternavn, lyder svaret, at børnene som oftest får faderens efternavn, men tit kombineret med moderens efternavn som mellemnavn.

Som nævnt i begyndelsen var der også andre grunde til, at vi i Danmark i 1981 fik en helt ny navnelov. Blandt andet kan nævnes udvidet ret til navneforandring, udvidet og lettere adgang til ændring af fornavn etc. Men at gennemgå disse paragraffer i detaljer ville fuldstændig sprænge Nyt fra Sprognævnets rammer. Interesserede må henvende sig til eller på Institut for Navneforskning.

Eva Villarsen Meldgaard

f. 1938, lektor ved Københavns Universitets Institut for Navneforskning.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Tage over

Spørgsmål: Jeg har bemærket at mange journalister egenmægtigt har afskaffet ordet *overtage* og i stedet konsekvent bruger *tage over*. Jeg er klar over at det er under påvirkning fra engelsk *take over*. Det er et af de mange udtryk fra engelsk som journalister ihærdigt søger at inkorporere i det danske sprog. Efter min mening er det en forringelse af det sproglige udtryk. Hvad synes Sprognævnet?

Svar: Det er rigtigt at denne udtryksmåde efterhånden er ret udbredt og at den er kommet fra engelsk. Den er medtaget i Pia Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955–75* (1984), og det fremgår heraf at det ældste citat nævnet kender, er fra 1967. Det oplyses også her at norsk *ta over* og svensk *ta över* bruges på samme måde.

Men De har ikke ret i at *tage over* er ved at udkonkurrere *overtage*; det fortrænger derimod andre udtryk, fx *afløse*, idet det går på det næste i tid, i forbindelser som *Nu afløser NN mig : Nu tager NN over*. Der er i øvrigt ikke noget særlig mærkeligt i konstruktionen; den har paralleller, fx *gå over, koge over*.

Perker

Spørgsmål: Hvorfra stammer slangordet *perker*, der bruges i meget nedsættende og racistisk betydning om ind-

vandrere og gæstearbejdere af de såkaldte grønjakker på Østerbro i København?

Svar: Vi kender godt slangordet *perker* som en ret ny, klart nedsættende betegnelse for indvandrere og flygtninge. Første gang vi bemærkede ordet var i august 1985.

Desværre kan vi ikke sige hvad ordet *perker* kommer af. Man kan måske gætte på at det er ordene *perser* og *tyrker* der ligger bag, således at *per-* skulle stamme fra *perser* og *-ker* fra *tyrker*. Men forklaringen er ikke rigtig god. Flygtninge fra Iran kaldes jo normalt for *iranere*, mens ordet *perser* næppe længere bruges ret meget i dansk om personer fra det nuværende Iran.

PC eller PC'er?

Spørgsmål: Inden for edb-området findes der mange maskiner, bl. a. en *personal computer*; betegnelsen udtales på engelsk og forkortes *PC*, udtalt på dansk. Men vi har også mødt *en PC'er* om en sådan computer. Hvad er rigtigt, og hvad med bøjning: *PC'en*, *PC'eren*, *PC'ere* osv.?

Svar: Også vi har set både *en PC* og *en PC'er*. Egentlig ville det være bedst hvis vi helt kunne undvære denne forkortelse. Sprognævnet anbefaler nemlig ordet *datamat* i stedet for *computer*. Og med hensyn til skrivemåden måtte en forkortelse af *personlig computer* (engelsk *personal* betyder jo 'personlig') eller *personlig datamat* være med to små bogstaver, da der ikke som i DSB, ØK osv. er tale om et egennavn; jf. *wc*, *tv*, *edb* osv.

Man kan også spørge om *persondata-*

mat eller *privatdatamat* ikke ville være bedre som betegnelse. Begge ord er med i flere af de nyeste edb-ordbøger, og vi har mødt det første af ordene en halv snes gange i dagspressen siden 1973. Den naturlige forkortelse ville være *pd*.

Men den engelsksprogede forkortelse *PC* er nok allerede blevet så almindelig at vi bliver nødt til at leve med den, som nævnt ovenfor bedst stavet *pc*. Bestemt form ental skrives da *pc'en*, flertal *pc'er*, *pc'erne*, jf. *tv'et*, *lp'er* osv.

Formen *en PC'er* (eller *pc'er*) er en rent dansk dannelse og skulle egentlig kun kunne betegne en person som har at gøre med en persondatamat. Vi må råde fra entalsformen *PC'er*. Den er lige så urimelig som *en MF'er*, en form der undertiden forekommer ved siden af *MF* 'medlem af Folketinget'.

Relativ eller relativt?

Spørgsmål: Hedder det *en relativ større andel* eller *en relativt større andel*?

Svar: Vi kan kun sige god for *en relativt større andel*.

Det ord der står mellem *en* og *større* er her ikke et tillægsord til *andel* men et biord til *større*. Man kan sammenligne med ordforbindelser som *en noget større andel* og *en langt større andel*. I begge disse tilfælde er det en intetkønsform der står foran *større*: *noget* (ikke fælleskønsformen *nogen*), *langt* (ikke fælleskønsformen *lang*). Grunden er at et biord som er dannet af et tillægsord, falder sammen med dettes intetkønsform.

Der er en vis usikkerhed netop i tillægsordet *relativ*. Derfor har Nudansk Ordbog (12. udgave, 1984) -*t* i parentes i eksemplet *han er relativ(t) velbegavet*.

Men Sprognævnet råder til også ved ordet *relativ* at holde sig til hovedreglen om at biord dannes af tillægsord ved at man fjører *-t* til, fx *en relativt større andel*.

I retskrivningsreglerne i den kommende udgave af Retskrivningsordbogen bliver eksemplet *en relativt stor mængde* givet, så at man kan se at *relativ* skal have tilføjlet *-t* når det bruges som biord.

Fyr

Spørgsmål: Kan ordet *fyr* betyde 'kastret hankat' i dialekterne?

Svar: Vi har ladet Deres spørgsmål gå videre til Københavns Universitets Institut for Dansk Dialektforskning, hvor man har givet følgende svar:

I dialekterne bruges ordet *fyr* om en mandsperson, oftest med karakteriserende tillægsord: *en flink fyr*, *en lille fyr* (om dreng), *en sær fyr*. Ordet er i sig selv nok lidt nedsættende, fx *det er ikke godt at vide, hvad han er for en fyr; hvad vil den fyr her?* *Fyr* kan også bruges i omtale af dyr, fx *kanehesten, det er en solid gammel fyr*.

Man kan diskutere, om *fyr* har betydningen '(kastret) hankat'. Denne anvendelse af ordet findes nemlig kun i en slags talemåde: *en fyr, det er en (treårs, femårs, syvårs, attenårs, gammel, gildet, skåren, kastret syvårs) hankat*, og denne talemåde bruges (irettesættende?), når en person omtales som en *fyr*; hvis én siger til en anden: *du er en (flink, sær el.lign.) fyr*, kan vedkommende svare: *en fyr, det er en gammel hankat* og lign.; talemåden viser, at ordet *fyr* ikke har noget særlig positivt over sig. Talemåden, hvor ordet *hankat* (som angivet i

parentesen ovenfor) kan optræde i forbindelse med forskellige tillægsord (hvor *kastret* er langt det sjældneste), er i Jylland kendt fra Vendsyssel, Himmerland, Skanderborg- og Skiveegnen; på Øerne er den optegnet på Sjælland, Møn, Lolland og Fyn.

I gammelkøbenhavnsk brugtes *fyr* om et muntert og rask ungt menneske (ifølge Videnskabernes Selskabs Ordbog 1802), og Molbech skriver i sin danske ordbog fra 1833, at *fyr* især i daglig tale og især i københavnsk betyder 'et ungt mandfolk, en ungersvend'. Dengang var ordet altså øjensynlig positivt.

Den moderne betydning ('kæreste' og lign.) af ordet *fyr* synes at være gammel i sjællandsk og på Samsø; den nævnes i Molbechs Dialektsleksikon fra 1841. Blicher kan bruge ordet i en lignende betydning: »Hendes Fyr (dvs. opvartende kavalier) satte et surt Ansigt op« (ifølge Ordbog over det danske Sprog).

Sweater

Spørgsmål: Kan man ikke gøre noget ved det fjollede ord *sweater*? Jeg foreslår at man staver det »svætter« efter udtalen. Der er for resten nogle der siger »svetter«, andre »en svitters«.

Svar: Ligesom den nuværende Retskrivningsordbog vil den nye kun have stavemåden *sweater*. Andre skrivemåder er så sjældne at de ikke kan komme på tale.

Ordbog over det danske Sprog, bind 22 (1944) giver som hovedudtale den som svarer til skrivemåden »svætter«, og som mindre almindelige udtaler to der svarer til skrivemåderne »svetter« (rimer på *fedter*) og »svitter« (rimer på *nitter*). Desuden nævner ordbogen

skrivemåden *sweaters* som entalsform. Udtalen »svitters« (ental) er nævnt i Lars Brink og Jørn Lund: Dansk Rigmål 1-2 (1975), s. 589.

Ordet *sweater* er i øvrigt også besværligt i flertal. Den officielle retskrivningsordbog gav endnu i 1946 både *Sweaters* og *Sweatere*, mens den nuværende og den kommende kun giver *sweatere*. Vi har mødt *sweaterser*, og desuden ser vi oftere og oftere den sammentrukne form *sweatre*.

Bomuldspeter

Spørgsmål: I en bog om Kaj Munk har jeg set ordet *bomuldspeter* brugt om en paraply. Har Sprognævnet en forklaring på det? Det er ikke med i den nyeste slangordbog.

Svar: Ordet *bomuldspeter* er med i Ord- bog over det danske Sprog (bind 2, 1920). Der oplyses det at ordet er spøgende, og at det betyder '(gammel) bomuldspapir'. Ordet er ikke almindelig brugt og kendt i dag, og det er vel grunden til at det ikke er med i Politikens Slangordbog fra 1982.

Men i den gamle Slangordbog (Kaj Boms fra 1957 og senere) er *bomuldspeter* med. Det nævnes sammen med ord som *peter* og *parapeter*, der ligeledes bruges om paraplyer. Og som en forklaring på brugen af *peter* i disse ord oplyser Kaj Bom at »*Peter* er det traditionelle gamle navn til en tjener«.

Hvad *parapeteren* angår er den ikke helt så gammeldags som *bomuldspeteren*. Den er i hvert fald med i Politikens Slangordbog, hvor den optræder sammen med de mere specielle ord *paramplik* og *paraplik*.

Malet eller malt?

Spørgsmål: Er det virkelig rigtigt at man kan sige »Billedet blev *malt* af Asger Jorn« i stedet for »Billedet blev *malet* . . .«?

Svar: Ja, det er rigtigt at der ved siden af de almindelige former *malede* og *malet* findes nogle kortere former, *malte* og *malt*. Disse korte former kan kun bruges ved kunstværker og lign. (»Han *malte* et billede«, »Han har *malt* et billede«, »Billedet blev *malt* af Asger Jorn«). De lange former kan derimod bruges i alle tilfælde, altså både ved fx vægge og billeder (»Han *malede* væggen/et billede«, »Han har *malet* væggen/et billede«, »Væggen/billedet blev *malet*«).

I den nye udgave af Retskrivningsordbogen, der udsendes i år, vil det udtrykkeligt komme til at fremgå at man kan bruge både de korte og de lange former i forbindelse med kunstværker.

Det er som nævnt de lange former *malede* og *malet* der er de almindelige. De korte former *malte* og *malt* er først og fremmest fagsprog og kan ofte virke påfaldende på folk der ikke selv bruger dem.

Slåfejl eller slagfejl?

Spørgsmål: Når man slår forkert på en skrivemaskine, laver man så en *slåfejl* eller en *slagfejl*?

Svar: Det almindelige ord er *slåfejl*. Men vi kender også godt ordet *slagfejl*, der vistnok af nogle opfattes som mere »logisk« end *slåfejl*. I den nugældende Retskrivningsordbog (1955) er kun *slåfejl* med, og det samme vil være tilfældet i den nye Retskrivningsordbog.

Hovskisnovski

Spørgsmål: I et læserbrev i min avis stod der forleden: »Hun omtaler ham på en meget hovskisnovski måde«. Hvad betyder *hovskisnovski*?

Svar: Ordet betyder 'storsnudet' (det er så almindeligt at det kommer med i den nye udgave af Retskrivningsordbogen, som et ubøjeligt tillægsord).

Under opslagsordet *hovs(en)gesnovsen* nævner Ordbog over det danske Sprog, bind 8 (1926) sideformerne *hovsisnovs*, *hovskisnovsen*, *hovskensnovsken* og *hovsomesgesnovsen*. Ordet *hovskisnovski* må betragtes som yderligere en sideform til *hovs(en)gesnovsen*. Siden 1960'erne har det nye ord været med i ordbøger, men det må være ældre, ikke mindst i talesproget.

Ifølge Ordbog over det danske Sprog er det første led i *hovs(en)gesnovsen* vistnok det dialektale ord *hovsk* eller *høvsk* 'stolt', 'storsnudet', mens det andet led vel er en spøgende tyskklingende »oversættelse« af *-snudet* i *storsnudet* (jf. det spøgende ord *grosgesnossen*). Sideformen *hovskisnovski* har bygget det morsomme yderligere ud ved at indsætte den polske og russiske endelse *-ski(j)* eller *-sky* (fx kendt fra *Tjajkovskij*). Jf. spøgefulde ord som *farvelski*, *goddavski*, *javelski* (Kaj Bom: Slang, 1948, s. 29).

Nyt fra Sprognævnet

1986 · 2/juni

Et supplement til Ordbog over

det danske Sprog	1
Ikke en kinamands chance	5
Godt nyt om jurisdansk	6
Efternavne og ligestilling	9
Spørgsmål og svar	12

Næste nummer udkommer i september 1986.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115,
1552 København V

Postgiro 6 10 17 20

Telefon (01) 11 37 05 (oplysning 10-14)